

ACC. N:R. 5041

Landskap: Småland Upptecknat av: John Nilsson
Härad: Östbo Adress: Vindeln
Socken: Vestarp Berättat av: Gustaf Ericson
Uppteckningsår: 1935 Född år 1877 i Bor Östrogård

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Uppteckningen rör Övertro.

Skriv endast på denna sida!

16 sid.

— 145041

1
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Övertro.

I min barndom var talet om spöken och troll i var mans mun. Där två eller tre voro tillsammans, kom oftast någon historia därom. Då fanns det vissa personer, som hade förmåga att berätta och hålla sina åhörare i spänning kvällen igenom. Särskilt minns jag gamle soldat Granath i Sölaryd och Sven på Östrahult.

Granath satt ibland kvällarna igenom i Savarns kvarnkammare invid brasan och berättade sina mer eller mindre hårresande historier med resultat, att när jag se'n på kvällen måste köra hem genom skogen, var jag så mörkrädd, att jag såg spöken i var buske. Att det fanns spöken och troll tvivlade då ingen på, Att nattetid färdas förbi Trollaberget var ingen glad åt, och utom i högsta nödfall gjorde man det inte. Som ett exempel anför jag, vad min granne, Otto, berättade från sina ungdomsår, hur han en gång en mörk höstkväll kände det på hemresan från Eds kvarn.

5041

- 173 -

2

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vid Trollaberget fanns då en grind i rågången mellan Ed och Klippan, vilken var öppen, då Otto på aftonen åkte ut till kvarnen. Det blev mycket sent och mörkt på kvällen, innan han fått malet och fick anträda hemfärden, och hela tiden satt han i ängslan över att han måste fara förbi Trollaberget. Han viste sig ingen annan råd, än att, när han kom intill berget, hölja hästtacket över huvudet och låta hästen gå som den ville. Men när denna kom mitt för berget, stannade den och kunde inte förmås att ta ett steg längre. ---- "Å, vad jag var rädd!" berättade Otto. Med den allra förskräckligaste rädsla måste jag kravla mig ner från lasset och gå fram till hästens huvud, och se - grin- den var stängd! Så fort jag fått upp den, hoppade jag upp på lasset, och av alla krafter fick hästen springa ifrån det förskräckliga berget."

Trollaberget var vitt beryktat för sin farlighet. Två knallar kommo en mörk kväll upp till Klippan och bådo för allt i världen att få husrum där över natten, då de icke vågade fara förbi berget, men husbonden, Bengt, nekade tvärt och bestämt. De stackars männen måste således ut i mörkret. Nu var Bengt en stor spjuver, så när knallarna gått, kilade han ut och fick tag på en gammal, tom tjärspann, som han tände eld på och rullade ned för berget, just som knallarna passera- de förbi. Naturligtvis blevo de ytterst förskräckta och den ene av dem vände sig till Gud med bön om hjälp i det att han började sjunga: "Vår Gud är oss en väldig borg", - men den andre skrek i rädslan däremot: "Han får la va så väldig han vill, så springer jag." i det han för brinnande livet gav sig iväg.

Med det sinnelag Bengt hade, förstår ~~man~~ man, att han

5041

4
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fick sig ett gott skratt, och lika säker kan man vara att knallarna inte skrattade.

Medan jag håller på med Bengt, kan jag inte låta bli att berätta ännu en historia om honom.

Vid denna tid fanns det här en gumma, som kallades för "Pisan". Ingen visste var hon egentligen hörde hemma, och eftersom hon inget hade, fick hon som brukligt var livnära sig med att tigga. Som de flesta av sin sort var hon ett stort original, och till hennes egenheter hörde bland annat, att hon alltid hade på sig en massa kläder. Den ena kjolen och ^{kottan} ~~blusen~~ utanpå den andra. Därigenom fick hon svårt för att röra sig, och det brukliga var, att bonden skjutsade henne till grannens dörr, där han helt enkelt vältrade av henne. Men nu var hon som sagt så ohyggligt smutsig och ruskig och lusig att ingen ville ha henne inne i husen, och när hennes skjuts ~~kxxx~~ syntes på avstånd, fick

5041

- 146 -

5

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bonden brått med att taga fram häck och vagn och skjutsa iväg henne till nästa gård. Så gick det undan för undan, men till sist fick ju alltid någon ha henne över natten. Nu är att märka, att ingen vågade direkt stöta sig med henne, för hon troddes kunna spå eller åtminstone ha makt att förgöra kreatur för den som gjorde henne emot.

En dag när Bengts på Klippan käring höll på att kärna smör, såg de Pisan komma, och Bengt, som alltid var full av rackartyg, beslöt sig för att spela henne ett spratt.

"Skynda dig att ta upp smöret ur kärnan, innan Pisan hinner se det", sade han till käringen sin, "så skall du få se på lustigt". Käringen gjorde som hon blev sagd, och när Pisan kom in, satt Bengt och kärnade i tomma kärnmjölken och såg ledsen ut. Pisan sporde honom vad som stod på, och Bengt svarade, att han kärnat hela dagen utan att få smör. "Det

5041

- 147 -

6.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skall vi nog hjälpa", sade Pisan, och så gick hon fram till kärnan, lade något i den och läste besvärjelser. Sedan sade hon till en karl, som hon hade med sig - hon brukade ibland ha sällskap med någon ruggiger individ till karl - "Kärna nu på duktigt, Jägerfelt, så skall det snart bli smör". Jägerfelt började kärna allt vad han förmådde, och Bengt fick alls inte vara med. Men det gick lika illa. Inget smör blev det, hur än Jägerfelt gnodde. "Lägg i mera rot, Jägerfelt", sade Pisan. Han lade i mera av det Pisan kallade rot och drog på så svetten rann, men inte blev det smör av kärnmjölken för det. Till sist fick både Jägerfelt och Pisan ge ~~****~~ upp, och Bengt fick sig ett gott skratt igen.

Småland
Ortbo
Vottröjs
1935

5041
- 148 -

Mys. John Nilsson
Ber. Gustaf Nilsson
Född 1877 i Borås Östergötland

7
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det fanns många oskrivna bestämmelser, som i folkmedvetandet ansågs såsom farliga ägt överträda.

Tomasmässenatten gick det inte ann, att hjul voro i rörelse. Mjölnaren fick inte mala och ingen spinrock surra. Den förre kunde riskera en duktig örfil, ^{ad tomten} och spinnerskan kunde få andra obehag.

Vårfrudagsnatten skulle alla i hemmet lägga sig i "ljusan kväll", intet ljus fick tändas.

Julnatten skulle ett ljus brinna hela natten. Brann ljuset illa på något sätt, stundade dödsfall i familjen under det kommande året. Likaså om ugglan skrek invid husen eller om fåglar tittade in och hackade på fönstren. Gick man ut en jul- eller nyårsnatt, kunde man få höra begravningspsalmer och hammarslag (~~dåna~~) vid gårdar, där dödsfall skulle inträffa.

/ Förr i tiden slogs kistlocket fast med träpinnar, därav hammarslagen/ Det påstods även att personer sett hela lik-

5041

-149-

8
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tåg i förenämnda fall.

Sådant kallades "varsel". Även då ett nybygge skulle ske vid någon gård, kunde vissa personer långt förut höra rasslet av sågar och hugg av yxor o.s.v.

På fullaste allvar satte man som sagt tro till trolldom och besvärjelser och att man kunde skydda sig och sitt genom vissa åtgöranden. Ännu så sent som på 1870-talet funnos sådana bruk kvar. När min far vid denna tid rev sin ladugård för ombyggnad, påträffade han här och där små trolldomspåsar instuckna innehållande örter och andra ting, som voro avsedda att skydda djuren för skada och farligheter. När den nya ladugården var färdig, fick han bud från en gumma, Maja-Lisa på Hössjöna, vilken hade rykte om sig att kunna och veta inte så litet mer än vanliga människor. Hon ville komma ned och göra så att den nya ladugården skulle bli "hällig", d.v.s. skydda den och djuren från

farligheter och sjukdom. Men hon fick det budet tillbaka från mina föräldrar, att de trodde på Guds beskydd och inte på några kuslerier. Men ännu i dag kan man få se en hästsko eller en död uggle uppspikad över ladugårdsdörren. En kvarleva av gamla tiders tro på trolldom.

Jag har förut talat om Sven på Östrahult såsom historieberättare, och nu drar jag några av hans historier såsom belägg för den tidens tro på trolldom.

I Gällaryd tjänstgjorde en tid en präst, som kunde trolla. En gång hade en tjuv varit framme och stulit en not från en bonde i socknen. Den bestulne gick då till prästen och bad honom hjälpa sig att återfå sin egendom. Prästen lovade att nästa julotta skulle bonden både få igen sin not och få veta vem tjuven var. Mycket riktigt! Under pågående gudstjänst kommer en man stora gången fram, släpande

5041

-151-

på noten och svärjande över svårigheten att komma fram över tuvor och hinder. Han visste ej var han var eller vart han gick, förrän prästen sade honom vid namn och befalde honom att lägga ifrån sig noten.

När denne präst på sommrarna skickade ut sina drängar att slå, iordningställde han liarna själv och gav arbetarna besked om att de aldrig behövde bryna eller "vispa" lien, skarp skulle den vara ändå. Men han befalldes strängeligen tillika, att de inte fingo vända liarna upp och ned och titta på eggen. Det gick som prästen förutsagt. Alltid voro liarna skarpa, utan att de behövde brynas eller vispas. Men en vinter bröt en dräng emot förbudet och tittade i eggen på sin lie och fann då, att den endast bestod av en - spingesticka.

Långt tillbaka i tiden ägdes Bors kvarn av en man, som i dagligt tal kallades "Kvarnagubben", hans verkliga namn

5041

11
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

förtäljer inte historien. Emellertid skulle han under sin livstid ha haft något "obytt" med den onde, och när han skulle skiljas hädan, fick han i rummet sällskap av en stor svart hund, som ingen kunde driva ut. Då blev prästen efterskickad. Vem det nu var, eller vad han hette, förtäljer inte heller historien. Men när prästen ~~skulle~~ hade satt sig i vagnen för att åka till den döende mannen, föll ena vagnshjulet av. Skjutskarlen steg av och satte fast hjulet, men strax gled det av igen. Då befallde prästen körsvennen att kasta upp hjulet i vagnshäcken, sätta sig upp och köra så fort hästen kunde springa. Samtidigt slungade han ut några besvärjelser i rymden. Körkarlen lydde, färden gick i vinande fart, och vagnen rullade lika jämnt som ~~förut~~ om den gått på alla fyra hjulen. Vid en blick bakåt såg kusken en liten röd gubbe, som grinande och flåsande sprang bredvid och höll upp vagnsaxeln.

5041

Vid framkomsten till den sjuke mannen låg den svarta hunden på sin vanliga plats, men prästen borrhade ett hål i fönsterblyet med en syl och befälde hunden att genom detta lilla hål försvinna. Det blev ett väldigt gny och oljud, men så småningom måste det otäcka djuret tränga sig igenom och ut och syntes aldrig till mera.

Traditionen förmäler, att det funnits personer, som ägt svartkonstböcker, men den som ägt och läst en sådan bok hade därmed lämnat sin själ och kropp åt satan, när en viss bestämd tid förgått. Möjlighet att bli fri från djävulen gavs endast om den som ägt boken kunde ställa upp tre prov, kunde då inte den onde fullgöra dem, ja, då räddade man sig. Fullgjordes däremot proven var bokläsaren räddningslöst förlorad. Följande gamla historia berättas därom.

Skriv endast på denna sida!

12
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Svartkonst-
böcker.

Småland
Östbo
Kortof
1935

5041
- 10-4 -
Född 1877 Bor Östergård
Gustaf Nilsson
Ber. av Gustaf Nilsson

13

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En man i ovan berörda omständigheter hade föreskrivit två prov, som hin onde löst. Det andra dock så svårt, att det tog sju år för lösningen, men nu återstod det sista. Mannen kom ridande till mötesplatsen söder om Hyltan, och det problem han framställde var att vägen skulle höjas ~~ixxx~~ efter honom så fort han red ett antal alnar. I vildaste sken red så mannen ~~ixxxxx~~ vägen söderut, men lika snabbt höjdes också vägen. Utanför Ryet började hästen tröttna, och där tog den onde sin man. - Att den höga åsen, varpå landsvägen ~~fordomdags~~ fordomdags gick, kommit till på detta sätt var tron enligt denna saga. - Ja, jag berättar bara, själv var jag inte med.

Ulvspegels bekanta tävlan i hastighetssömnad med den onde hade en lyckligare utgång. Villkoren voro, att Ulvspegel skulle trä nålarna åt båda parterna. Åt sig själv trädde han lagom långa nåltrådar, men åt sin motståndare drog han

5041

14

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ut så långa trådar, att denne måste fara ut genom skorstenen
varje gång han skulle dra åt, och då förstår man hur det gick.

5041

Prästen Elmelin.

Under 1850-talet var här i Voxtorp en präst, som hette Elmelin. Om hans förmåga som talare har jag ej hört berättas men väl om hans nit för ordning och skick.

På den tiden var det vanligt, att ungdomen gick tillsammans i gårdarna för att dansa, och på Norregårds berg fanns en majstång, där man svängde runt vid midsommartiden. Men allt detta tog slut efter prästens ingripande. Det berättas om en lekstuga på Lundboholm, där Gustaf på Blankebo /farfar till Gustaf i Moen/ var spelman /fiol/. Obemärkt kom prästen in och stod mitt på golvet, när man blev honom varse. Då blev det tyst i rummet, och alla sökte komma undan så fort som möjligt, spelmannen hade velat sjunka ned genom jorden. Respekt hade prästen med sig alltså.

Hans kroppsstyrka var väl också betydlig, vilket följande historia bevisar.

50417-

16
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En gång skulle han ha en vagn beslagen hos smeden Sven Hansson på Granåsen och var då själv släggkarl. När smeden fått vagnsskenan varm och lade upp den på städet för spetsning till ihopsvetsningen, slog prästen i första slaget till med slätsläggan så hårt, att järnstången klipptes av. Smeden sade ingenting utan lade in stången på nytt i härden. Nästa gång skenan kom ut på städet, blev det samma resultat. Den avslagna skenbiten for långt ut på golvet. Men då sade smeden med sitt alltid gladlynta tonfall: "Det är pastorns järn. Vill han mata av järnskenan åt skrotlådan så gärna för mig."

Prosten skrattade och sade, att han bara velat pröva mästers tålamod och funnit, att det bestått provet. Sedan slog han intë av skenan flera gånger.

Men man får dock ihågkomma, att järnet på den tiden ~~var~~ inte var så segt som nu. Och åhtagligen slog han till mot städkanten, men det fordrades nog ändå ett kraftigt slag för att få av den.

Skriv endast på denna sida!